Posudek oponenta disertační práce

Student: **Jan Hořeňovský**

Název práce: **Právo, společnost a nové technologie 21. století**

Studijní program: Teoretické právní vědy – Teorie, filozofie a sociologie práva

Školitel: Mgr. Petr Agha, LL.M., Ph.D.

Oponent: prof. JUDr. Pavel Holländer, DrSc.

Pracoviště oponenta: Právnická fakulta UPJŠ, Kováčska 26, P.O.BOX A-45, 040 75 Košice, Slovenská republika

I.

Aktuálnost zvoleného tématu

Atraktivní téma disertační práce vkládá její autor do paradoxních souřadnic: Výzva renomovaných osobností působících v oboru umělé inteligence k moratoriu jejího výzkumu z března 2023, výzva, k níž se připojili celebrity jako spoluzakladatel Applu Steve Wozniak, spoluzakladatel Skypu Jaan Tallinn či Elon Musk (https://futureoflife.org/open-letter/pause-giant-ai-experiments/) iniciovala nebývalý zájem veřejnosti o umělou inteligenci a přímo akcelerovala používání tohoto výrazu v mediálním prostoru (ironicky dodejme, v těch nejrůznějších významech, často s umělou inteligenci vůbec nesouvisejících), zařadila se k těm podnětům, jež evokují představu nesmírně dynamického technologického vývoje současné doby. V protikladu s touto obecně sdílenou představou disertant akcentuje tezi o technologické stagnaci profilující dnešek, přesněji řečeno, výrazně nerovnoměrném technologickém pokroku jednotlivých oborů lidské aktivity (s. 27 a násl.), zaostávání řady oblastí (stavebnictví, energetiky, dopravy). Tímto paradoxem se „odráží“ k dvěma směrům úvah: první je analýza právní, a kromě ní i obecně kulturní a hodnotové reflexe oborů, jež technologicky progredují (umělá inteligence, obor komunikací, zejména sociálních sítí atd.), druhou je analýza důvodů regrese zaostávajících oborů.

II.

Struktura disertace – zvolené metody jejího zpracování

Těžiště disertace představuje první skupina úvah. V jejím rámci, při reflexi progresu, upozorňuje na vzájemné ovlivňování světů práva a technologií (s. 10: „...právní systém je relativně stálá praxe, která omezeným způsobem reaguje na dynamický socio-technologický kontext. Stále však musíme mít na paměti i možnost, že socio-technologické změny, k nimž dochází v okolí práva, mohou mít více než jen dopad na účinnost práva, slouží-li regulačním politikám. Tyto změny mohou nakonec zcela proměnit i samotnou povahu práva.“). Rozlišuje tři druhy právní reflexe na technologickou dynamiku: nečinnost, judikaturní a legislativní reflexi (s. 12 a násl.). V jejich rozboru a srovnávání podmínek jejich uplatňování klade do centra úvah Luhmannův pojem autopoietického systému, jakož i odlišnost role a význam vědecké teorie v přírodních vědách a normativních systémech (s. 18), jelikož „z toho, co je (fakticita), … nelze odvodit, co by mělo být (normativita)“, což opírá o odkaz na článek BLACK, M. The Gap Between ‘Is’ and ‘Should.’ *The Philosophical Review,* 1964, vol. 73, no. 2, s. 165–181. Poznamenejme, že Max Black (1909-1988) byl azerbajdžánsko-americký filosof profilující se v oblasti analytické filosofie a filosofie jazyka.

Potud je vše v pořádku. Avšak – a tím se dostávám k metodám zpracování dizertace – použitý argument, v tomto případu zásadní rozdíl myšlenkové práce přírodních, příp. technických věd a s nimi spjatých praktických oborů a normativních oborů (morálky, práva apod.) nutno ve vědecké a odborné disertaci opřít o primární a nikoli sekundární, dokonce terciální zdroj jeho vzniku. Připomínám, že Karl Popper na okraj morální filosofie říká: „Nejjednodušší a nejdůležitější bod etiky je pravděpodobně čistě logický. Míním tím nemožnost odvodit netautologická etická pravidla z tvrzení o faktech.“[1] Uvědomění si této nemožnosti počíná Humem: „V každém systému morálky, se kterým jsem se doposud setkal, jsem si vždy povšiml, že jeho autor po nějakou dobu postupuje běžnými úvahami a ustanovuje existenci Boha, nebo vyslovuje svá pozorování ohledně lidských věcí, když pojednou jsem překvapen zjištěním, že namísto běžných spon výroků jako ‚je‘ a ‚není‘ se nesetkávám se žádným výrokem, který by nebyl spjat s pomocí ‚má být‘ nebo ‚nemá být‘. Tato změna je stěží zaznamenatelná, má však rozhodující důsledky. Jelikož toto ‚má být‘ a ‚nemá být‘ vyjadřuje nějaký nový vztah či tvrzení, je nutné, aby tento vztah byl prozkoumán a vysvětlen a zároveň aby bylo vysvětleno to, co se zdá docela nejasné – jak tento nový vztah může být odvozen z jiných, které jsou od něj zcela odlišné.“[2] Tato dichotomie našla později ve filosofii různá vyjádření: u I. Kanta v rozčlenění teoretického a praktického rozumu, u A. Schopenhauera v odlišení důvodů na „Wessengrund“ a „Handlungsrund“, u Windelbanda a Wundta v rozporu mezi světem fakticity a světem normativity a konečně u H. Kelsena a F. Weyra ve vytvoření „ryzí nauky právní“ na noetickém předpokladu dichotomie mezi „tím, co je“ a „tím, co býti má“. Poincarého[3] a později Dubislavova[4] a zejména Jörgensenova[5] transformace dichotomie kauzálního a normativního z oblasti ontologie a noetiky do oblasti logiky poukázala na další rozměr této dichotomie a obohatila možnosti jejího řešení o poznatky moderní logiky. V deontické logice je to především G.H. von Wright, jež danou dichotomii podrobuje zevrubné analýze.[6] V české teorii práva a právní logice nutno v této souvislosti zmínit jména velikánů teorie práva (v případě prvního z jmenovaných i národohospodářské vědy) a právní logiky Karla Engliše[7] a Oty Weinberga.[8]

Metodologický požadavek zvládnutí tématu disertace do té míry, v níž disertant odlišuje primární od sekundárních a terciálních pramenů, v níž poznává zároveň s primárními prameny i kontexty jejich vzniku a zdroje formulování nových vědeckých poznatků či tezí, považuji za důležitý komponent posuzování úrovně oponované disertační práce. V našem konkrétním případě nejde, žel, o jediný příklad daného metodologického deficitu. Vzápětí jsme konfrontování s apodiktickým tvrzením disertanta, dle něhož „lze pozorovat, že orgány veřejné moci nejsou příliš ochotny reinterpretace existujícího práva provádět“ (s. 19). Takto jednoznačně vyslovená teze by

[1] POPPER, K.R. What can logic do for philosophy? In: *The Aristotelian Society*, Supp. Vol. 22, 1948, s. 154; k výsledkům logické analýzy Hume-Jörgensenova dilematu viz MORSCHER, E. Sein-Sollen-Schlüsse und wie Schlüsse sein sollen. In: *Theorie der Normen. Festgabe für Ota Weinberger zum 65. Geburtstag*. Hrsg. KRAWIETZ, W., SCHELSKY, H., WINKLER, G., SCHRAMM, A., Berlin 1984, s. 434: „Především Kutschera (KUTSCHERA, F. von Das Humesche Gesetz. *Grazer Philosophische Studien*, 4, 1977 - pozn. P.H.) přinesl pro DIC (tj. pro neodvoditelnost norem z výroků - pozn. P.H.) důkaz prostý námitek.“; STUHLMANN-LEAISZ, R., *Das Sein-Sollen-Problem. Eine modallogische Studie*. Stuttgart-Bad Cannstatt 1983, s. 192: „Humův zákon (resp. teorém H 3 in Kutschera (1977)) můžeme vyjádřit v následující všeobecné formě: Pro každý význam normativního termínu, jehož významové postuláty jsou vyjádřeny v ryze normativních výrocích, platí: Z určité konzistentní množiny ryze deskriptivních výroků vyplývají analyticky jen takové ryzí normativní výroky, které jsou samotné analyticky pravdivé.“

[2] HUME, D. *A Treatise of Human Natur*e. Ed. L.A.Selby-Bigge, Oxford 1978, s. 469.

[3] POINCARÉ, H. Dernières pensées. Paris 1912, s. 225.

[4] DUBISLAV, W. Zur Unbegründbarkeit der Forderungssätze. *Theoria*, 3, 1937, s. 330-342.

[5] JÖRGENSEN, J. Imperatives and Logic. *Erkenntnis*, 7, 1937/1938, s. 288-296. Termín „Jörgensenovo dilema“ zavedl Alf Ross (ROSS, A. Imperatives and Logic. *Theoria*, 7, 1941, s. 32).

[6] WRIGHT, G. H. von, Is and Ought. In BULYGIN, E., GARDIES, J. L., NIINILUOTO, I. (eds.). *Man, Law annd Modern Forms of Life*. Dordrecht-Boston-Lancaster, 1985.

[7] ENGLIŠ, K. Die Norm ist kein Urteil. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, L, 1964, S. 313-314, ENGLIŠ, K. *Malá logika. Věda o myšlenkovém řádu*. Praha 1947, S. 137.

[8] WEINBERGER, O. *Die Sollsatzproblematik in der modernen Logik*. Praha, 1958.

vyžadovala mimořádně přesvědčivé odůvodnění – tvrdit, že v judikatuře neprobíhá overrulling, je sporné. Určitě lze uvažovat o jeho struktuře, dynamice, komparaci s jinými zeměmi. Dále postrádám pojmové uchopení tohoto procesu v našem právně-kulturním prostředí: Pouze stručně poznamenávám, že to byl Paul Laband, jenž v oboru konstitucionalistiky do evropského právního myšlení vnesl i pojem proměny ústavy, pod nímž nutno rozumět změnu obsahu ústavních norem (principů), a to aniž by došlo ke změně jejího textu.[9] Učinil tak v díle *Die Wandlungen der deutschen Reichsverfassung,* v němž rozlišil změnu ústavy v důsledku výslovné změny znění ústavy a změnu ústavy, jež „nenalezla svůj výraz v ústavě", navzdory tomu vznikl „protiklad mezi ústavním stavem a ústavním zákonem".[10] Tuto změnu nazval na rozdíl od explicitní změny textu ústavy (*Verfassungsänderung*) proměnou ústavy (*Verfassungswandlung*).[11]

Jako další ilustraci zmíněného metodologického deficitu odkazuji na úvahu o tendenci k technologickému optimismu v našem prostředí („narativ technologického postupu narativ přitom jistě nebyl vlastní pouze západním společnostem, nýbrž i tehdy komunistickému Československu"), kterou disertant opírá o následující odkaz: „Viz např. text kapely Katapult *Až se bude psát rok 2006* nebo socialistická kinematografie té doby týkající se tehdy „nedaleké" budoucnosti jako filmy „Zítra vstanu a opařím se čajem" nebo „Zabil jsem Einsteina, pánové...". (S. 27.) Základní vědecko-odbornou prací, jež v komunistickém Československu odrážela a vyjadřovala uvedený narativ, prací, jež se setkala s mimořádným ohlasem, byla monografie Radovana Rychty a kol., Civizace na rozcestí. Praha, 1966.

Konečně, poslední ilustrací dané výtky, jsou autorovy úvahy o emocionálních důvodech odmítání nových technologií v řadě oblastí vycházejících z námitek jejich rizika (kupř. u jaderné energetiky, biotechnologií apod. – s. 34 a j.). Opět schází argumentace, jež v daném případě nemůže nebýt historická. Připomenu vazbu vývoje právní regulace biomedicíny jako reflexi hrůz jejího zneužívání v průběhu druhé světové války (viz kupř. *Mitscherlich, A, Mielke, F.,* Wissenschaft ohne Menschlichkeit: Medizinische und eugenische Irrwege unter Diktatur, Bürokratie und Krieg. Heidelberg 1949. Neuauflage: Medizin ohne Menschlichkeit: Dokumente des Nürnberger Ärzteprozesses. Heidelberg 1960), připomenu i „zelenou eschatologii" (viz podrobně: GEBAUER, A. Apokalyptik und Eschatologie. Zum Politikverständnis der Grünen in ihrer Gründungsphase. *Archiv für Sozialgeschichte,* 43 (2003), s. 405-420; GOTTLIEB, R. Religious Environmentalism and Environmental Activism. In: HART, J. (Ed.). *The Wiley Blackwell Companion to Religion and Ecology*. Hoboken, 2017, s. 439 – 456).

Vraťme se ale k dalšímu pokračování disertantových úvah. Lze jimi postoupit od kritice k pozitivní reflexi autorových myšlenek, postřehů a námětů: Zajímavá a podnětná analýza komplexity právního systému jej vede k vyslovení důležitých tezí:

- (s. 31): „Problém neúměrného zvyšování komplexity v právu ve vztahu k inovativnosti spočívá ve skutečnosti, že nevyhnutelně vytváří prostory vnitřní rozpornosti, nekonzistence, nejistoty v tom, kterou normu užít, a nejistoty v tom, co který termín znamená."

- (s. 48). „Naše schopnost pracovat s větším množstvím informací a vyšší složitostí právního systému vedla k změně podoby a fungování právního systému a také jako vedlejší účinek umožnila obsáhlejší množství regulace."

Žel, v tomto okamžiku se autor nechává unést představou linearity lidských dějin od jednoduchosti ke komplexitě a na adresu předchozích generací vyslovuje paušalizující konstatování

[9] Viz HESSE, K. Grenzen der Verfassungswandlung. In EHMKE, H., KAISER, J. H., KEWENIG, W. A., MEESEN, K. M., RÜFNER, W. (Hrsg.). *Festschrift für Ulrich Scheuner*. Berlin, 1973, s. 128.
[10] LABAND, P. *Die Wandlungen der deutschen Reichsverfassung.* Dresden, 1895, s. 3.
[11] Tamtéž. K proměnám Ústavy ČR v důsledku judikatury Ústavního soudu viz HOLLÄNDER, P. *Proměny Ústavy ČR a overrulling v judikatuře Ústavního soudu*. In GERLOCH, A., KYSELA, J. a kol. *20. let Ústavy České republiky. Ohlédnutí zpět a pohled vpřed*. Plzeň, 2013.

(s. 48): „Pokud bychom čistě teoreticky přesunuli dnešní právní řád do roku 1900, tamní právníci by s ním bez našich technologických vymožeností vůbec nebyli schopni pracovat (tato teze určitě platí, vezmeme-li v potaz evropské právo). Množství informací by na ně bylo příliš vysoké, vedlo by to proto k mnohem vyšší míře nahodilosti při aplikaci práva a ve skutečnosti také ke snížení míry komplexity právního systému, neboť větší entropie automaticky neznamená větší komplexitu. Pokud bychom naopak přesunuli právní řád z roku 1900 do současnosti, přišel by nám pravděpodobně velmi jednoduchý, neboť bychom díky našim technologickým možnostem s ním mohli pracovat velmi jednoduše.“ Možná, že po prostudování díla osobností, jež formovaly právnický stav v 19. století, díla Savignyho, Jheringa, Jellineka, Randy, a mnoha, mnoha dalších, by disertant svůj názor změnil … Stěží bychom v této souvislosti objevili větší sarkasmus vyslovený na naši adresu, na adresu lidí moderny a postmoderny než ten, který se objevil v jedné z forbín Jana Wericha a Miroslava Horníčka:

„W.: Co to je středověk?

H.: Co to je. Samo jméno praví, že to je střed věku mezi staro a novověkem.

W.: No, střed věku. Já sám... tedy... nemám technologického vzdělání... ještě oběť humanistické blbosti... ale prostě i tak... filozofickou cestou bych se mohl dopracovat k definici středu... laicky ovšem... a řekl bych, že střed je bod, který je od obou konců stejně vzdálen. … Za předpokladu, že ty konce jsou kon-stant-ní neboli neměn-n-né. Ovšem u našeho věku se to nedá říct. Náš věk nemá oba konce konstantní. Jenom začátek. A to jenom proto, že nevíme, kdy to vlastně začalo. Kdežto ten novověk – tam ten konec se neustále mění. Na každou vteřinu navazuje nová vteřina, nová minuta, nová hodina, nový den, nový týden, nový měsíc, nový rok, …

H.: Ano, ano…

W.: ... nové desetiletí, století, nové tisíciletí, stotisíciletí, to letí, to letí ! Takže ten středověk aby se udržoval pořád ve středu ten taky musí postupovat dopředu. Rozumíte. ... Středověk si vymysleli lidé žijící v novověku aby si odreagovali svůj minderwertigkeit komplex. Aby jaksi... se jim dostalo... poct a uznání, které třeba... by se jim dostalo až po smrti a oni nechtěj čekat, nuže teda zesměšňují způsob myšlení a práce svých prapraotců a pradědů a nazývají to středověkem. A zapomínají, že touto metodou konce jejich prapraděti a pravnuci se jednou budou dívat zpátky v jejich novověku na jejich středověk a budou říkat: no no no no. ... Všimněte si, jak jsem tolerantní...“[12]

Z konkrétních oblastí technologických proměn disertant směřuje pohled v první řadě na právní aspekty fenoménu umělé inteligence. Klade si úvodem otázku její možné právní subjektivity (s. 55): „Přestože jde o problematiku do jisté míry právně futuristickou, jde také o téma, které je již nyní velmi aktuální například s ohledem na algoritmické obchodování na finančních trzích. S technologickým postupem bude přitom otázka, zda by měla moci umělá inteligence právně jednat či zastupovat subjekty práva, čím dál tím více relevantní.“ Ve shodě s disertantem jím nastolenou otázku nepovažuji za nastolenou předčasně. Ve srovnání s následující kapitolou věnovanou bezpečnosti umělé inteligence nelze si nevšimnout metodologický rozdíl k jejímu zpracování. Obsahuje-li analýza bezpečnosti systémů umělé inteligence (s. 65 a násl.) velmi precizně podaný přehled aktuálního stavu relevantního odborného diskursu, v otázce právní subjektivity umělé inteligence takovýto přehled postrádám. Nicméně obě tyto analýzy nabízí čtenáři zajímavé čtení, řadu výzev k přemýšlení i disertantovy teze.

Rozbor problematiky bezpečnosti systémů umělé inteligence představuje ve své rozhodující části převzetí článku HORENOVSKY, J.; BAJGAR. O. Negative Human Rights as a Basis for Long-term AI Safety and Regulation. *Journal of Artificial Intelligence Research*, 2023, vol. 76, s.

[12]Předscény W & H. Velká předscéna ze hry V+W Balada z hadrů [cit. 2020-06-10]. Dostupné z: http://ufo.fme.vutbr.cz/JWMH/Werich1.html

1043–1075 (https://jair.org/index.php/jair/article/view/14020/26910). Autor na tuto okolnost korektně upozorňuje. Z pohledu posouzení autenticity a originality disertační práce považuji za přípustné do jejího rámce zakomponovat i pasáže, jež jsou výsledkem spoluatorství. Dovedu si v tomto případě představit dvě alternativy: první je výslovné a přesné citování převzatých pasáží takovéhoto díla, druhou, postup, jenž zvolil disertant. Za preciznější považují alternativu první, avšak, jak bylo již konstatováno, i tu druhou považuji za přípustnou. Z pohledu jejího obsahu zdůrazňuji její zajímavost a přínosnost, a to zejména při hledání mezí a předmětu její právní regulace.

Dalším rozebíraným právním kontextem problematiky umělé inteligence jsou možné negativní dopady umělé inteligence na formy vlády ve směru jejího zneužívání autokratickou či despotickou mocí (kupř. Čína), anebo na omezování demokracie nástupem technokracie (s. 109 a násl.). Rád vyjadřuji sympatie k disertantovu humanistickému a lidsko-právnímu přístupu k dané problematice, jež nejlépe vyjadřuje tato jeho úvaha (s. 117-118): „Nemáme tedy na výběr než se naučit s touto technologií žít. Úkolem právní regulace v nadcházejících letech bude zajistit takovou míru bezpečnosti systémů umělé inteligence a jejich vhodného společenského využití, které zabrání nejzávažnějším problémům spojeným s touto technologií, aniž by však omezilo další technologický vývoj v této kritické oblasti. Čeká nás mnoho otázek týkajících se využívání těchto technologií v soukromém sektoru, ve veřejné správě, ale i v našich osobních životech. Nebude to snadný úkol, ale nemáme jinou možnost než se o něj pokusit a být úspěšní. V tomto úkolu bude zásadní roli hrát nejen právní regulace, ale jak bylo ukázáno, také teoretické poznatky, které právní věda vytvořila během své existence.“

Nemohu však opomenout několik drobných momentů v disertantově výkladu. Předně – odděluje-li pojmy svobody a racionality („Člověk se nakonec vzepře jakékoli racionalitě, jen aby zůstal svobodný.“ – s. 113-114) vybočuje tím z celé západní tradice chápání pojmu svobody, jak se ona vine od antiky po současnost, a jež v sobě zahrnuje tak vnější, komunitní svobodu, tak vnitřní, introspektivní svobodu vyjadřující vnitřní emancipaci lidské bytosti, její mohutnost rozhodovat o vlastním životě, činit tak na základě vědění, rozumu.[13] Dále upozorňuji na nedůslednost v práci s prameny: Odkazuje-li disertant na myšlenku Carla Schmitta (s. 109: „Schmitt argumentoval, že Antikrist na konci lidských dějin ovládne celý svět tím, že svede lidi příslibem míru a bezpečí.“), nutno konstatovat, že cituje anglický překlad díla německého autora Heinricha Meiera, přičemž u Maiera nejde o citaci Schmitta, nýbrž o Maierovu interpretaci Schmittových úvah.[14]

Po problematice umělé inteligence obrací disertant pozornost na oblast sociálních sílí, a to z pohledu garancí svobody projevu. Upozorňuje na různé formy zásahů do této svobody, na zásahy přímé, regulativní (např. formou legislativního vymezení nezákonného obsahu projevů na sociálních sítích – s. 130, soukromoprávní odpovědnosti platforem za nezákonný obsah projevů – s. 133) i nepřímé, např. formou interpretačního posunu stávajících ustanovení trestního práva, příp. legislativní úpravou soutěžního práva (s. 126-127, 129). Disertant se důsledně zasazuje za ochranu svobody projevu, upozorňuje na úskalí jednotlivých forem jeho regulace, ať již přímé nebo nepřímé (kupř. upozorňuje na hrozbu cenzury ze strany provozovatelů sílí – s. 135, na nejasnost úsilí o potírání tzv. dezinformací z pohledu vymezení tohoto pojmu, z pohledu možného postihu projevů obsahujících tzv. hodnotové soudy – s. 137 a násl.). Jakkoli souzním s disertantem v jeho angažovaném postoji v ochraně svobody projevu a hodnocení jeho významu pro zachování demokratického společenství, unikají mi důvody, pro které ve své argumentaci opomíjí mimořádně rozsáhlou odbornou literaturu domácí i evropskou věnovanou teoretickým i konstitucionalistickým

[13] Viz podrobně HOLLÄNDER, P. *Sloboda – slovo a čin*. Krásno nad Kysucou, 2023, s. 66-96, 238-242, a j.

[14] Viz: MEIER, H. The Lesson of Carl Schmitt. Four Chapters on the Distinction Between Political Theology and Political Philosophy, Chicago, 1998, s. 25 – snímek dané stránky knihy připojuji jako přílohu oponentského posudku.

aspektům svobody projevu,[15] opomíjí – s výjimkou stručné zmínky na s. 151, využít nashromážděné teoretické i judiciální poznatky o principu proporcionality a neklade si nabízející se v této souvislosti otázku, zdali na posouzení omezení svobody projevu na sociálních sítích tyto lze bez dalšího aplikovat, nebo jsou v této oblasti přítomná specifika vyžadující jejich modifikaci.

Disertaci uzavírá disertant úvahou věnovanou různým oblastem vztahů moderních technologií a práva, kupř. nedávné pandemii, elektronickému sledování osob apod.

III.
Připomínky k textu

Řadu připomínek jsem uvedl v předchozím textu posudku, týkají se jak metodologických přístupů, tak jednotlivostí. Nad jejich rámec poznamenávám, že z textu práce jsou zřejmé jazykové limity disertanta – v práci vychází vesměs z anglicky psaných děl, není mu přístupná odborná literatura, případně judikatura v jiných jazycích, což v evropském kontextu považuji za omezující – schází tedy poznání německých, či jiných středoevropských – kupř. polských – reflexí dané problematiky v oboru právní vědy.

IV.
Jazyková a grafická úroveň

Práce je koncipována čtivým, zajímavým, přístupným způsobem. Má v sobě potenciál zaujmout čtenáře i svým jazykem. Prosakuje jí zájem autora o zvolené téma. Graficky je pak disertace podána přehledně a systematicky.

V.
Otázky k obhajobě

- Pro účely své argumentace disertant rozlišuje subjektivní práva na negativní a pozitivní, přičemž odkazuje na dílo Georga Jellineka (s. 78) - JELLINEK, G. *System der subjektiven öffentlichen Rechte*. Akademische Verlagsbuchhandlung von J. C. B. Mohr, 1892, aniž uvádí příslušné stránky díla. Moje otázka se týká objasnění obsahu Jellinekovy koncepce i připomenutí jím používané terminologie.
- Existují nebo neexistují specifika aplikace principu proporcionality při posouzení ústavních limitů omezení svobody projevy na sociálních sítích ve srovnání s jeho omezeními v jiných oblastech?

VI.
Závěry

- Autor ve své disertační práci **prokázal** odborný rozhled, osvědčil přehled v relevantní odborné literatuře, schopnost vědecky pracovat, třídit, uspořádat analyzovanou materii a kriticky ji hodnotit. Základní předností práce je zajímavost, živost zpracování tématu, deficitem nevyrovnanost v úrovni zpracování jednotlivých kapitol, určité metodologické deficity, jednostrannost v orientaci na prameny poznání. Předností práce je pak zejména neutuchající

[15] Z domácí provenience připomínám pouze ilustrativně tituly: BARTOŇ, M. *Svoboda projevu: principy, garance, meze*. Praha, 2010, JÄGER, P., MOLEK, P. *Svoboda projevu: demokracie, rovnost a svoboda slova*. Praha, 2007, KOBER, J., WERNER, J., GÜTTLER, V. et al. *Svoboda projevu?:současné otázky nad jejím omezováním*. Brno, 2021.

apel disertanta na ochranu demokracie a lidských svobod v konfrontaci s výzvami, jež před společenství kladou nové technologie, apel na diskurzivní přístup k hledání jejich řešení: „V neposlední řadě žijeme v období společenských změn, kdy se demokratické režimy dostávají do konfrontace jak s autoritářskými a technokratickými způsoby vládnutí, tak s vnitřní tendencí k sebedestrukci liberálních principů svobodné otevřené společnosti. Tento jev se dle mého názoru nejvíce projevuje ve vztahu k omezování svobody projevu.“ (S. 157.)

- Práce je napsána na adekvátní odborné úrovni, **splňuje** požadavky kladené na disertační práce v daném oboru.
- Práce **splňuje** požadavky kladené na disertační práce v daném oboru, práci **doporučuji** k obhajobě před příslušnou komisí pro obhajobu disertačních prací.

V Brně, dně 16. září 2024

Prof. JUDr. Pavel Holländer, DrSc.

Příloha:
MEIER, H. *The Lesson of Carl Schmitt: Four Chapters on the Distinction between Political Theology and Political Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press, 1998, s. 25.

ates the world, changes the face of the earth, and subdues nature"; it serves him "for some satisfaction of artificial needs, for ease and comfort"; the "men who allow themselves to be deceived by him see only the fabulous effect; nature seems to be overcome, the *age of security* dawns; everything has been taken care of, a clever foresight and planning replace Providence; he 'makes' Providence just like any institution."[66] That the Antichrist can by no means make everything is revealed to him who, without wavering, holds fast to the conviction that the destiny of the Antichrist consists in *being an enemy*. The Antichrist could establish his rule lastingly only if he succeeded in convincing men that the promise of *peace and security* has become reality,[67] that war and politics definitively belong to the past, that men no longer need to distinguish between friend and enemy, and therefore no longer between Christ and Antichrist. What finds its supreme confirmation in light of the final decision between Christ and Antichrist holds no less in the secular world, short of the apocalyptic expectations: whoever wants to obey the commandment of historical action must not allow himself to part with or be talked out of his enemies, whom Providence uses and through whom it raises its questions. For the political theologian, who is aware of the eschatological importance of the battle for or against enmity in an age in which "nothing is

finds its supreme confirmation in light of the final decision between Christ and Antichrist holds no less in the secular world, short of the apocalyptic expectations: whoever wants to obey the commandment of historical action must not allow himself to part with or be talked out of his enemies, whom Providence uses and through whom it raises its questions. For the political theologian, who is aware of the eschatological importance of the battle for or against enmity in an age in which "nothing is more modern than the battle against the political,"[68] the defense of the political becomes a moral duty.

66. *Theodor Däublers "Nordlicht,"* 65–66 (my emphasis).

67. There is a long tradition of assigning the slogan *peace and security* to the Antichrist. Thus the last sentence of the Antichrist in the medieval *Ludus de Antichristo* reads: "Post eorum casum, quos vanitas illusit, pax et securitas universa conclusit" (v. 413–414). The assignment is based on the authority of the Apostle Paul, who writes in 1 Thessalonians 5:3: "For when they shall say, peace and security, then sudden destruction cometh upon them." This is the only passage in the Bible that names *pax et securitas* in one breath. Cf. 2 Thessalonians 2.

68. *PT*, 55 (82); cf. *RK*, 28 (19).